

Наталія Коляда

## ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ-ОРГАНІЗАТОРІВ ДИТЯЧОГО РУХУ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

*У статті здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми підготовки педагогів-організаторів дитячого руху. Автор висвітлює сутність дитячого руху як сфери професійної діяльності педагога-організатора на різних історичних етапах його розвитку.*

*Ключові слова: дитячий рух, педагог-організатор, громадські організації.*

*The historical and pedagogical analysis of problem of preparation of teachers-organizers of children's movement is carried out in the article. An author lights up essence of child's motion as spheres of professional activity of teacher-organizer on the different historical stages.*

*Key words: children's movement, teacher-organizer, social organizations.*

На сучасному етапі розвитку українського суспільства спостерігається підвищення ролі громадських структур та рухів у системі соціального виховання дітей і молоді. Починаючи з кінця 80-х років ХХ ст. на місці єдиної офіційно визнаної піонерської організації постали дитячі об'єднання найрізноманітніших спрямувань. Розмаїття дитячого руху стає об'єктивною реальністю, інститутом громадянського становлення, соціалізації юної особистості.

Сьогодні з'являються перші методичні посібники з теоретико-методичних питань організації дитячого руху. Це викликано, насамперед, практичною необхідністю підготовки кадрів для дитячих організацій та об'єднань. Зокрема, в освітньо-професійній програмі та освітньо-кваліфікаційній характеристиці соціального педагога закладено ідею виконання фахівцем функцій організатора дитячих та молодіжних організацій і об'єднань. Стандартом вищої освіти зі спеціальності 6.010106 «Соціальна педагогіка» передбачено викладання навчальної дисципліни «Теорія та методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України».

Проте аналіз сучасної практики виявив, по-перше, проблеми професійної некомпетентності дорослих (соціальних педагогів, організаторів) у питаннях взаємодії з дитячими об'єднаннями, а також відсутність кадрів, які здатні підтримати дитячу соціально та особистісно значущу ініціативу й самодіяльність. Одна із причин – новизна ситуації, що склалася в дитячому рухові: демонополізований, варіативний за цілями, цінностями, спрямованістю діяльності, різноманітний за формами, він має поки що незначний соціальний і виховний вплив та потребує підготовки відповідних

висококваліфікованих спеціалістів – організаторів дитячого руху [9, с. 4].

Одним із шляхів вирішення даної проблеми є виявлення оптимального виховного потенціалу дитячих громадських об'єднань та усвідомлення з сучасних позицій багатого вітчизняного історико-педагогічного досвіду. Зокрема, особливу цінність становить висвітлення проблеми підготовки кадрів – педагогів-організаторів дитячого руху на різних етапах його розвитку з метою переосмислення історико-педагогічного досвіду з позицій сучасної теорії виховання та обґрунтування педагогічної концепції діяльності сучасних дитячих громадських структур у системі соціального виховання підростаючого покоління в нових соціокультурних умовах.

Феномен дитячого руху протягом всієї історії свого розвитку набував різних організаційних форм, проте завжди зберігав суб'єктну роль у вихованні дитини, наближуючи її до природи, цінностей дитинства. Саме тому став об'єктом вивчення комплексу наук про людину, насамперед – педагогіки [9, с. 11].

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників висвітлено такі аспекти даної проблеми: професійна підготовка вчителя до взаємодії з дитячими громадськими об'єднаннями (Л. Алієва, І. Гордін, Г. Іващенко, С. Харченко та ін.); готовність студентів до співпраці з дитячою організацією та формування професійної майстерності вожатого, піонерського працівника (С. Бобришов, В. Лебединський, Р. Литвак, Е. Соколова та ін.). Серед сучасних досліджень заслуговують на увагу праці Л. Алієвої, М. Басова, С. Бойцовой, А. Кирпичника, В. Кудинова, Ю. Кудряшова, Р. Охрімчук, І. Руденко, Т. Трухачової та ін.

Заслуговують на увагу наукові та навчально-методичні видання, які повністю або частково присвячені питанням підготовки педагогів-організаторів дитячого руху: довідник-посібник лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання АПН України «Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного» (авторський колектив: Р. Охрімчук, Л. Шелестова, О. Кравченко, О. Бондарчук, А. Зайченко) (Луганськ, 2006) [6]; навчально-методичний посібник «Дитячі громадські організації» (Харків, 2004) (Л. Мазуренко) [5], навчально-методичний посібник «Педагогика детского движения» (Іжевськ, 2000) (Е. Мальцева, Н. Костіна) [7]; методичний посібник для організаторів дитячого руху «Время созидать» (Москва, 2007) [3], монографія І. Руденко «Подготовка организаторов детского движения в России (историко-педагогический анализ)» (Москва, 2008) [9], видання асоціації дослідників дитячого руху (Росія), серед яких : «Социокинетика. Лидерство в детском движении: время и ценности» (Москва, 2004) [10], «Социокинетика. Стратегия и тактика детского движения нового века» (Москва, 2002) [11], «Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде» (в 2-ох частинах, Москва, 2002) [12] та ін.

Підсумовуючи огляд історіографічних джерел з даної проблеми, мо-

жна зазначити, що їх збереглася велика кількість. Проте переважна більшість зазначених досліджень суто історичного спрямування, що тільки опосередковано стосуються досліджуваної теми у контексті розвитку дитячого та молодіжного руху та мають фрагментарний характер. До того ж до цього часу проблема підготовки педагогів-організаторів дитячого руху не стала предметом спеціального педагогічного дослідження, що надає їй особливої науково-теоретичної значущості та актуальності.

Мета статті – здійснити історико-педагогічний аналіз проблеми підготовки педагогів-організаторів дитячого руху.

Для висвітлення ключової категорії нашого дослідження необхідно з'ясувати сутність самого поняття «дитячий рух» як сфери професійної діяльності педагога-організатора.

Дитячий рух – складна динамічна система, різнопланова категорія, багатоаспектне поняття. Про це свідчить, зокрема, відсутність єдиного підходу до його визначення. На різних етапах розвитку педагогічної науки йому давалися різні дефініції, які залежали від багатьох факторів. До того ж однотайності у визначеннях не спостерігалось навіть серед представників однієї педагогічної епохи. Проте спільним у всіх підходах є визначення дитячого руху як складової частини соціального руху, результату конкретно-історичного розвитку суспільства. Тому актуальним для нашого дослідження є розгляд даного соціально-педагогічного явища в руслі суспільного руху на всіх етапах його розвитку.

На думку І. Руденко, багатоаспектність дитячого руху зумовила різноманітність підходів до його визначення. Зокрема, погляди учених і практиків 10–20-х років ХХ ст. розрізнялися залежно від того, яку функцію вони поклали в основу даного явища: соціальну (Е. Гернле, М. Крупеніна, Д. Попов), виховну (І. Жуков, Л. Менжинська, О. Тарханов) чи біологічну (І. Хаїт) [9, с. 11–12].

У літературі 20–30-х років ХХ ст. спостерігається помітний вплив так званої «моноідеології» щодо сутності та змісту дитячого руху.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки намітилися нові підходи щодо розробки даної категорії. Наведемо декілька прикладів визначень поняття «дитячий рух». Дитячий рух – закономірне явище. Свідченням цього є його походження, характер, цілі та роль у житті дитини. Дитячий рух є своєрідним інститутом соціалізації, унікальним феноменом соціально-громадянського виховання підростаючого покоління; формою активного вираження дитинства, що заявляє дорослим про дитячі потреби, проблеми, можливості, особливості, нагадує про себе, захищає свої права. Дитячий громадський рух – це природне, самостійне, поступове входження дітей у світ дорослих завдяки різноманітним сферам дитячої діяльності: освітній, родинній, ігровій (навчально-методичний посібник «Дитячі громадські організації» (Харків, 2004) [5, с. 4].

На думку укладачів «Педагогического энциклопедического словаря»

(Москва, 2004) дитячий рух (дитячий громадський рух) – це сукупність діяльності різних дитячих громадських організацій та дитячих громадських об'єднань; одна з форм соціально значущої діяльності дітей та молоді; соціальне явище, що охоплює велику групу дітей та підлітків, які прагнуть до об'єднання в межах дитячих спільнот. Дитячий рух сприяє самовираженню, самовизначенню та соціалізації особистості дитини. В дитячому русі дитина набуває соціального досвіду спілкування та діяльності і т.д.

Значний внесок в осмислення теорії та практики дитячого руху загалом та в осмислення його дефініції зробили російські дослідники – члени Асоціації дослідників дитячого руху [2; 8; 10; 11–14]. У словнику-довіднику «Детское движение», підготовленому Асоціацією, подано більше десяти визначень даного поняття [4]. Зокрема, дитячий рух – це об'єктивний прояв закономірності цивілізаційно-антропологічного розвитку людства; розвитку взаємовідносин Дитинства (самостійної соціально-природної структури) та Дорослого суспільства; результат конкретно-історичного розвитку держав у кінці XIX – на початку XX ст. (Л. Алієва) [4, с. 61]; спосіб пізнання дітьми світу та впливу на нього шляхом колективної діяльності в колі однолітків (В. Луков) [4, с. 63]; конкретно-історичний стан інституціональної організованості дітей та підлітків, що характеризується наявністю та динамікою різного типу добровільних угруповань, об'єднань, організацій і формувань (І. Нікітін) [4, с. 63]; складова частина соціального руху, що представляє сумісні дії дітей та дорослих, які об'єдналися з метою накопичення соціального досвіду, формування ціннісних орієнтацій та самореалізації; унікальний соціально-педагогічний фактор, що активно стимулює дитяче самоствердження, самовизначення і, накінець, соціалізацію (Р. Литвак) [4, с. 64] та ін.

Відсутність єдиного, сталого підходу до дефініції даного соціально-педагогічного феномену в сучасній педагогічній науці свідчить, насамперед, про небайдужість дослідників до вивчення його теорії і практики та потребі в удосконаленні педагогіки дитячого руху, соціокінематики як науки про соціальний рух в дитячому середовищі.

Аналіз різних підходів до визначення поняття «дитячий рух» дає можливість інтегрувати сутність даного явища та схарактеризувати його як соціально-педагогічну систему, конкретно-історичну інституціональну реальність, що виражає роль дитинства у суспільстві та має освітньо-культурологічний потенціал. «Ядро» дитячого руху складають дитячі громадські об'єднання – суспільні формування, в яких добровільно об'єднані діти та дорослі для спільної соціально значущої діяльності, що задовольняє їхні інтереси. Завдяки специфічній діяльності дорослих (як професіоналів, так і представників громадськості, волонтерів і т.п.) ці об'єднання набувають позитивної спрямованості. Таким чином, дитячий рух є сферою професійної та суспільної діяльності педагогів-вихователів, педагогів-організаторів [9, с. 15–16].

Окремим аспектом нашого дослідження є висвітлення позиції дорослого, ролі керівника, лідера дитячого об'єднання, що змінювалася на різних історичних етапах. Відомий спеціаліст в галузі теорії та історії дитячого руху, член Асоціації дослідників дитячого руху, професор М. Богуславський, окресливши певні теоретичні конструкції стереотипів влади в діяльності лідерів дитячих об'єднань, обґрунтувавши трансформацію пріоритетного тлумачення позиції лідерства в історичному ракурсі протягом ХХ ст., виділяє наступні:

1) субкультурна позиція (початок ХХ ст. – початок громадянської війни) – виникнення специфічних дитячих, підліткових, юнацьких форм діяльності (скауті, потішні, трудові дружини), основна мета яких – вирішення важливих моральних, патріотичних завдань. Типи лідерів, характерні для даного етапу: військовий, фантазер, мрійник, романтик, «свій хлопець»;

2) просоціальна позиція (1918–1931 рр.) – кардинальна зміна генерації керівників дитячого руху. Типи лідерів: випускники гімназій і так звані «прості хлопці»;

3) педагогічна позиція (перша половина 30-х років ХХ ст.) – перехід до професіоналізації та педагогізації організаторів дитячого руху (оволодіння ними необхідних педагогічних навичок);

4) державницька позиція (середина 30-х рр. ХХ ст. – середина 50-х рр. ХХ ст.) – зростаюча професіоналізація керівників дитячих об'єднань двох типів (так званих «іпостасей») – вожаті та колишні «свої хлопці» (лідери піонерської та комсомольської організацій), які «зверху» були поставлені в жорсткі умови формалізації – необхідності цілком сприяти адміністрації освітніх закладів у здійсненні навчальної діяльності. В кінці 30-х рр. заборонено появу у школі вожатих-виробничників (через причину їх недостатньої педагогічної підготовки), що негативно вплинуло на особистість керівника дитячої організації;

5) анімаційна (так звана «оживляюча») позиція (середина 50-х рр. ХХ ст. – середина 70-х рр. ХХ ст.) – позиція надихання членів об'єднань на неформальні творчі справи на протигагу формалізму та офіціозу. В дитячому русі знову з'являються 4 типи лідерів: військові (лідери військово-патріотичних клубів «Зарниця», «Орленок»); мрійники, фантазери, ігровики, романтики (особливо проявилися в комунарському русі); «а ля скаут»; вожатий-виробничник»;

6) компенсаторна позиція (середина 70-х рр. ХХ ст. – 80-ті рр. ХХ ст.). Основне завдання лідерів – компенсувати членам об'єднань дефіцит самодіяльності та активної позиції в освітніх закладах. Ідеал керівника дитячого руху – тандем двох типів: вожатий з виробництва (так званий «виробничник») та класний керівник;

7) менеджерська позиція (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.) – ділове лідерство, що полягає у залученні членів об'єднань до різноманітних справ

та їх організації [1, с. 16].

На основі ґрунтовного аналізу функцій, педагогічної позиції, статусу дорослого І. Руденко визначає педагога-організатора дитячого руху як педагога-вихователя, професіонала в галузі дитячого руху, учасника та організатора життєдіяльності дитячого колективу. Причому, на її думку, на сьогодні – це не професія і не спеціальність, це функція педагога-вихователя, для реалізації якої потрібні відповідні знання, уміння, навички, тобто спеціальна підготовка [9, с. 24].

Сучасні дослідники виділяють такі етапи розвитку системи підготовки педагогів-організаторів дитячого руху: 10–20-ті роки ХХ ст. (передумови створення даної системи, перший досвід підготовки добровольців скаутських загонів); 20-ті роки ХХ ст. (розробка та запровадження форм підготовки керівників піонерської організації); 30–80-ті роки ХХ ст. (позитивні традиції у підготовці організаторів дитячого громадського об'єднання у вузах, училищах, профільних класах загальноосвітньої школи, на базі спеціально створених позашкільних закладів (Будинків та Палаців піонерів, Всесоюзних таборів) і т.д.); 90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст. (сучасний етап розвитку теорії і практики дитячого руху) [9].

Таким чином, протягом майже вікової історії дитячого руху склалася унікальна суспільно-державна система підготовки педагога-організатора дитячого об'єднання як частина інноваційного блоку загальної системи педагогічної освіти, яка, по-перше, збагатила її зміст як важливий соціальний та культурологічний фактор прогресивного розвитку суспільства; по-друге – дала педагогіці покоління науковців, які передали естафету сучасним дослідникам дитячого руху.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів даної проблеми. Подальшого вивчення потребує обґрунтування дитячого руху як сфери професійної діяльності педагога-організатора, професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з дитячими громадськими об'єднаннями, готовності студентів до співпраці з дитячими громадськими структурами і т.п.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Богуславский М.В. Детское движение в России: между прошлым и будущим: монография / М.В. Богуславский. – Тверь: Научная книга, 2007. – 112 с.
2. Взрослые и детское движение: Доклад Костромского отделения Ассоциации исследователей детского движения. – Кострома, 1993. – 57 с.
3. Время созидать. Методическое пособие для организаторов детского движения. – М.: Дом детских общественных организаций, Институт международных социально-гуманитарных связей, 2007. – 124 с.
4. Детское движение. Словарь-справочник. Издание 2-е, переработанное и дополненное. – М.: Ассоциация исследователей детского движения,

2005. – 543 с.
5. Дитячі громадські організації. – Х.: Вид. гр. «Основа», 2004. – 192 с.
  6. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного: Довідник-посібник / Р.М. Охрімчук, Л.В. Шелестова, О.В. Кравченко та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 256 с.
  7. Мальцева Э.А., Костина Н.М. Педагогика детского движения. – Ижевск: Издательский дом «Удмуртский университет», 2000. – 516 с.
  8. Психолого-педагогические проблемы подготовки организаторов и лидеров детских и юношеских объединений. Материалы докладов научно-практической конференции Всероссийской научно-практической конференции. Кострома, 14–16 ноября 1994 г. – Кострома, 1994. – 114 с.
  9. Руденко И.В. Подготовка организаторов детского движения в России (историко-педагогический анализ): монография / И.В. Руденко; под ред. Л.В. Алиевой. – М.: Пед. общество России, 2008. – 232 с.
  10. Социокинетика. Лидерство в детском движении: время и ценности / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2004. – 464 с.
  11. Социокинетика. Стратегия и тактика детского движения нового века. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2002. – 512 с.
  12. Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде. В 2-х частях / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2002. – Ч. I. – 512 с.
  13. Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде. В 2-х частях / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2002. – Ч. II. – 240 с.
  14. Устав Ассоциации исследователей детского движения. – Кострома, 1993. – 12 с.